

Prof. Dr. İsmail Kara ile Nurettin Topçu düşüncesi, tıp ve sağlık ahlakı üzerine

Röportaj: Prof. Dr. Recep Öztürk

Fotoğraf: Yusuf Çelik

Sayın Prof. Dr. İsmail Kara, bu söyleşi imkânını bizlere sunduğunuz için teşekkür ederiz. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi olarak, Nurettin Topçu'nun derin düşünce dünyasını, her gün insan hayatına dokunan hekim, eczacı, hemşire ve diğer sağlık profesyonellerinden oluşan okur kitlemizle buluşturmayı hedefliyoruz. Topçu'nun ahlak, hizmet ve insanlık üzerine fikirlerinin günümüz sağlık ortamı için her zamankinden daha anlamlı olduğuna inanıyoruz. Bu söyleşide, sizin bu alandaki eşsiz uzmanlığınızın rehberliğinde, felsefe ile tıp arasında anlamlı bir köprü kurmayı arzu ediyoruz.

Hocam, Nurettin Topçu kendi döneminde birçok açıdan yalnız ve muhalif bir isimdi. Ancak bugün eserlerine yönelik giderek artan bir ilgi var. Size göre, içinde bulunduğumuz çağın, özellikle profesyonel hayatta ve etikte karşılaştığımız zorlukların hangi yönleri, Topçu'nun sesinin bugün bu kadar güçlü bir şekilde yankılanmasını sağlıyor?

Türkiye'nin 60'lı, 70'li ve kısmen 80'li yılları Ankara'nın ve uluslararası siyasi mihrakların kolay yönlendireceği ideolojik tartışmalarla geçti dense yanlış olmaz sanırım. İnsanlar, hususene gençler, kahir ekseriyeti itibarıyla doğru, Türkiye ile irtibatları kuvvetli ve derin düşünceler

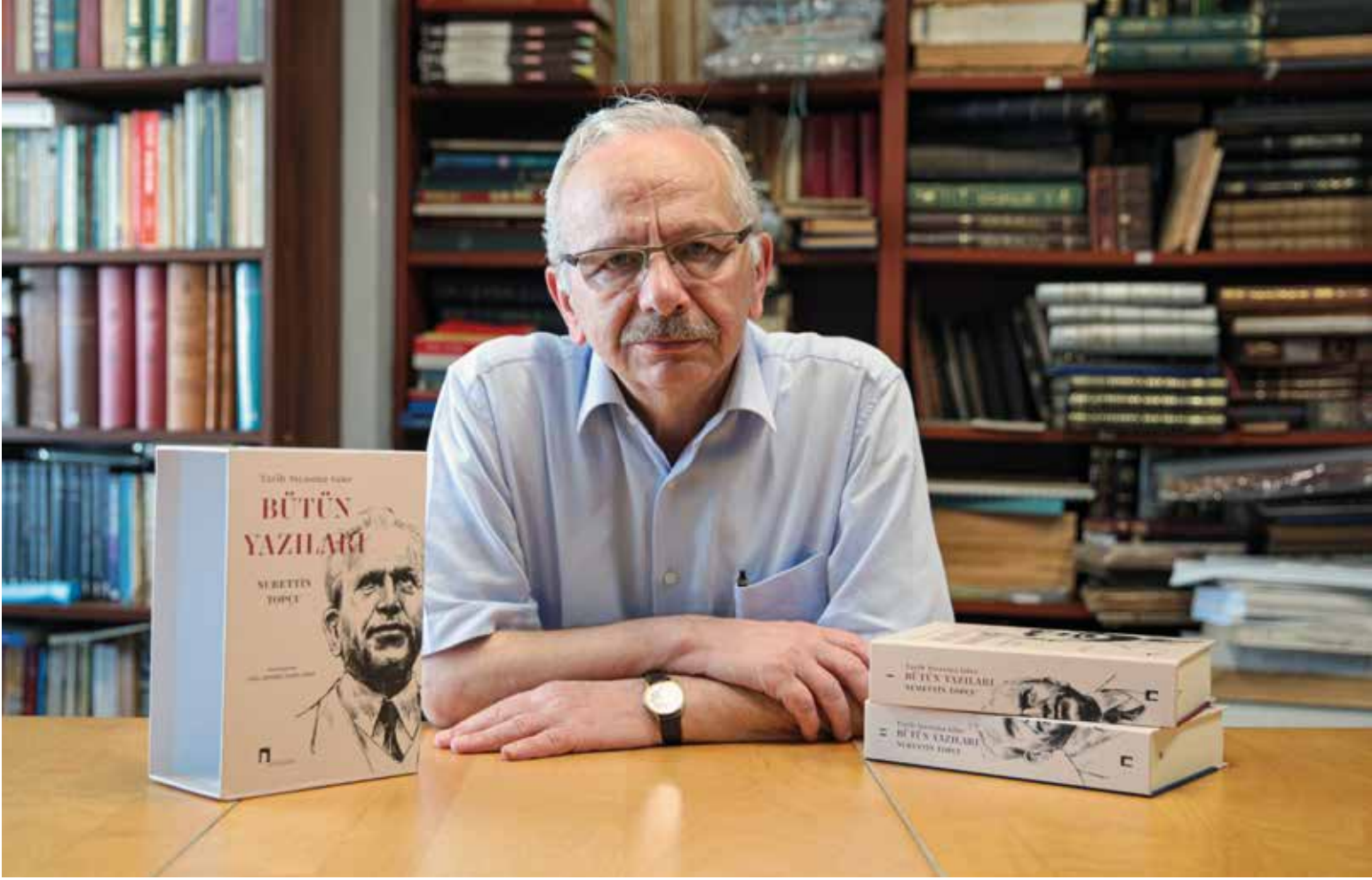
ve arayışlar yerine kullanışlı, sloganlaştırılmaya elverişli, kendince karşı tarafı susturmaya yarayacak gösterişli fikirlerin peşinde koştular, enerjilerini buralarda tükettiler. Nurettin Hoca tercih ettiği yol ve benimsediği üslup itibarıyla bunun dışında, hatta büyük ölçüde karşısında kaldı. Biri bence bu. İrادی olarak tercih edilmiş bir anlayışın, duruşun ve mücadelenin beklenebilir neticesi olarak ortaya çıkmış bir yalnızlık ve muhalefetti bu.

İkincisi belki daha önemli; çok partili hayata geçişle, Demokrat Parti iktidarıyla birlikte Türkiye, ABD aksına ve kapitalist dünyaya doğru hareket etti, ettirildi. Muhafazakâr, milliyetçi, mütedeyyin kesimler de komünizm ve dinsizlik korkuları/tehditleriyle bu çizgiye doğru çekildi. Hâlen devam eden 90 yıllık bu uzun ve problemlili tarihe şimdilik girmeyelim fakat Topçu Hoca hususene muhafazakâr, mütedeyyin ve milliyetçi insanların, aydınların kolaylıkla katıldığı ve savunduğu bu sürece neredeyse tek başına karşı çıktı. Bu onun birikiminin, ahlak anlayışının da bir devamı gibi idi; kapitalizmin, sanayileşme ve kalkınma havariliğinin Türkiye'nin kemiklerini eriteceğini, ferdiyet ve şahsiyetleri törpüleyeceğini, neticede Türk insanını zaafa uğratacağını düşünüyor, biliyor ve bu fikirlerini Ruhçu Anadolu Sosyalizmi'ni savunmaya varıracak ölçüde ısrarla dile getiriyordu. Hoca'yı yakından tanıyan, bilgisine, şahsiyetine güvenen birçok insan, birçok yakını bile yükselen, yük-

seltilen yeni değerleri ve yeni rüzgârları takip etmeyi tercih ettiler. 1969 yılında vuku bulan "Kanlı Pazar" hadisesi üzerine yazdığı "Kin ile Din Birleşmez" yazısı -ki bir ikincisi olmayan mühim bir yazıdır bu- Hoca ile muhafazakâr çevrelerin arasındaki ilkesel mesafeyi ve anlayış, kavrayış farklılıklarını göstermesi bakımından iyi bir örnektir. Biliyorsunuz bu trajik hadisede muhafazakâr ve mütedeyyin kesimlere güya sola karşı ABD savaş gemilerini savunmak vazifesi düşmüştü.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bu nefes aldırılmayan ve birçok gerçeği gizleyen şal da Türkiye'nin üzerinden bir miktar, evet sadece bir miktar aralandı, 12 Eylül Darbesi'yle birlikte zayıflayan ideolojilerin belirleyici baskıları da seyreldi. Nurettin Topçu'nun giderek daha fazla fark edilmeye ve okunmaya başlanmasının bu süreçlerle alakası var diyebiliriz. Artık birçok insan sloganlardan, parlak ifadelerden, hamasetten ve hissiyattan öte bir anlamı olmayan cümlelerden, fikirlerden daha ciddi şeyler arıyor.

Sorunuzda "Topçu'nun sesi bugün güçlü bir şekilde yankılanıyor." gibi bir kısım vardı. Ona da değinmek isterim. Bana sorarsanız Hoca'nın eserlerinin çok satılması -kendisi sağ olsaydı bundan tedirgin olurdu zannedirim- ve kısmen okunması ile anlaşılması, fikirlerinin yaygınlaşması ve yeni değerlendirmeler/tenkitlerle bir ileri aşamaya çıkarılmasını iki ayrı vaka olarak mütalaa etmek daha

doğru olur. İkinci merhaleye henüz fazla intikal etmediğimiz kanaatindeyim. Bu biraz da Türkiye'deki ilmi, fikri ve estetik seviyelerle, üniversitenin, fikir ve sanat çevrelerinin gücü ve güçsüzlüğüyle, arayışlarının Türkiye ile olan irtibatlarıyla ve bunların derecesiyle alakalı. Türkiye tarihi, potansiyelleri ve insan unsuru itibarıyla çok imkânlı fakat aktüel olarak taşınması zor bir toprak parçasıdır. İki çizginin birlikte ve üst düzeyde farkında olmak lazım. Sadece birini öne çıkarmak aldanişları veya ümitsizlikleri öne çıkarabilir.

Profesyonel hayatta ve etikte karşılaştığımız zorlukların Topçu'yu fark etmekteki etkisini de sormuştum...

Ahlak konusu benim mesleki olarak ilgilendiğim, farklı kademelerde dersini okuttuğum, tezler yaptırdığım bir meseledir. Kanaatim şudur: Türkiye ve İslâm dünyası derin ahlaki problemlerine paralel, onlara yakın düşecek şekilde ahlakla ilgili değil. Edebiyatını yapıyor gibi. Ayrıca bugünkü ahlak anlayışımız ne kadar İslâm ve Türk ahlak anlayışının devamı, ne kadarı modern ahlak anlayışlarıyla karışmış bir ahlak hâlinde, buna da ciddiyetle eğilmek lazım. Üniversitelerimizde ahlak çalışmaları çok zayıf, İlahiyatlarda bile öyle. Son yıllarda Marmara İlahiyat merkezli olarak çalışmalar bir miktar arttı. Tahdis-i nimet

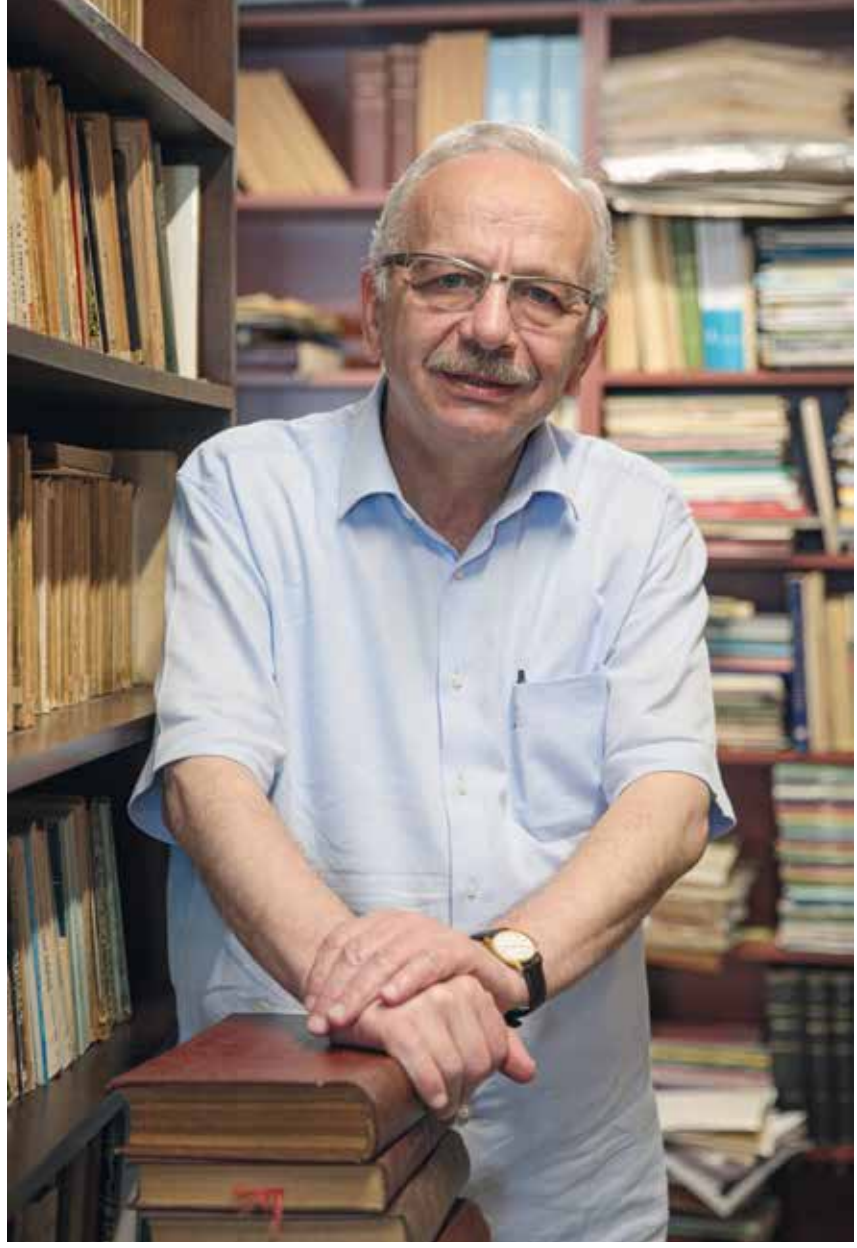
kabilinden söyleyelim, bu artışta benim de dahlim var. Hâlbuki hem teorik hem de pratik ciddi ahlaki problemlerimiz, derin yaralarımız var. Ayrıca problemler hem fikrî hem de fiili olarak gittikçe artıyor ve derinleşiyor, herkesi kuşatıyor.

Aslında modern Batı Avrupa düşüncesini sefaletle sürükleyen alanlardan biri de bu. Hümanizm, laik, ahlak, insan hakları, özgürlük, Batılı değerler falan yerlerde sürünüyor. Başından beri ahlaki öne çıkaran, insan olmayı, insanlık seviyesine yükselmeyi bununla ilişkilendiren Topçu Hoca burada hem dikkatleri hem de eserleri itibarıyla hep büyük bir kaynak ve imkân olarak önümüzde duracak gibi.

İsterseniz Türkiye'ye dönerek tıp etiği ve iş ahlaki başlıklarını da buraya dâhil edelim. Dindar insanların nezdinde bile ahlakın zaafa uğradığı veya ahlaki olanın bulanıklaştığı bir vasatta tıp etiğinden, iş ahlakından bahsettiğimizde bunu kapitalist ahlak normlarından nasıl ayrıştıracağımız üzerinde ciddi olarak düşünmeliyiz. Ben şahsen bunun kademeler gözeterek yapıldığını düşünmüyorum. Eski tıp kitaplarından, fütüvvetnamelerden güzel cümleler bularak bunları gelişigüzel bugünkü dile ve anlayışa giydirmek hoş bir şey gibi gözükabilir fakat bu aynı zamanda bir aldaniş, benzemezleri yan yana getirmek de olabilir. Sanki bu hatayı çok yapıyoruz.

Dindar insanların nezdinde bile ahlakın zaafa uğradığı veya ahlaki olanın bulanıklaştığı bir vasatta tıp etiğinden, iş ahlakından bahsettiğimizde bunu kapitalist ahlak normlarından nasıl ayrıştıracağımız üzerinde ciddi olarak düşünmeliyiz. Ben şahsen bunun kademeler gözeterek yapıldığını düşünmüyorum. Eski tıp kitaplarından, fütüvvetnamelerden güzel cümleler bularak bunları gelişigüzel bugünkü dile ve anlayışa giydirmek hoş bir şey gibi gözükabilir fakat bu aynı zamanda bir aldaniş, benzemezleri yan yana getirmek de olabilir. Sanki bu hatayı çok yapıyoruz.

Her mütefekkir ve sanatkâr gibi Topçu Hoca da bir coğrafya ve kültürün, bir devrin, o devre mahsus tecrübelerin, acı ve sevinçlerin içinden çıkıp sivriliyor, giderek biricikleşiyor. Acı ve zor tecrübeler her zaman menfi etki etmez bazen en önemli dinamik ve besleyici kaynak olur. Bu bakımdan Nurettin Bey'in İstanbul suriçinin tarihî bir semtinde, merkezinde Balkan Savaşlarını, Birinci Cihan Harbi'ni, İstanbul'un işgalini ve Millî Mücadele'yi yaşamış olmasının onu harekete geçiren besleyici bir unsur olarak ele alınabileceğini düşünüyorum.

Üç meslek hizmet ve fedakârlık olmadan kıvam düzeyde, hatta orta seviyede bile icra edilemez kanaatindeyim; bunlar tabiplik-hemşirelik, öğretmenlik ve din hizmetleridir. Sağlık çalışanlarının daha baştan ahlaki bir vasatı var yani. Mesleğin tabiatından gelen bu ayrıcalığı, ahlak diliyle söylersek fazileti şimdilik ayrı tutarsak bana öyle geliyor ki tıp sahası da devasa ilaç sanayii, tedavi-tahlil yöntemleri ve akıl almaz tıp aletleri -ki bunların hepsi kapitalizmin göbeğinde yer alan konular- ile nerelere uzanacağını hiç de kestiremediğimiz genetik mühendisliğinin at oynattığı bir ortamda hangi etikten ve ne kadar bahsedebilecek? Aynı şey iş ahlakı için de geçerli. Hangi iş ahlakı ve nasıl? 90'lı yıllarda muhafazakâr işverenlerin kurduğu bir kurumun başındaki kişi bir röportajında "bir lokma bir hırka"yı kendince cesaretle -mütecessirâne demek lazım- değiştirerek "bin lokma bin hırka"dan bahsedince şaşırمامıştım ama yanımızda yöremizdeki eğitimli insanların anlama ve kavrama seviyesinden müteessir olmuş ve üzölmüşüm.

Topçu Hoca üzerinden az ve yetersiz de olsa bir ahlaki farkındalığın vücut bulması çok kıymetli ve ümit verici fakat ahlakın hem bilgi ve anlayış hem de uygulama kademelerini birlikte geliştirmemiz lazım. Topçu Hoca da, 'İsyân Ahlâkı' da ancak o zaman tam olarak anlaşılabilir ve bir şekilde devreye girebilir.

Topçu'nun düşüncesi, sizin de eserlerinizde detaylandırđığınız gibi, bir imparatorluğun çöküşü, işgal ve bir cumhuriyetin kuruluşu gibi büyük tarihsel değişimlerin potasında şekillendi. Bu kolektif travma ve altüst oluş tecrübeleri, onun ızdırap, sorumluluk ve millet gibi kavramlara bakışını nasıl etkiledi?

Her mütefekkir ve sanatkâr gibi Topçu Hoca da bir coğrafya ve kültürün, bir devrin, o devre mahsus tecrübelerin, acı ve sevinçlerin içinden çıkıp sivriliyor, giderek biricikleşiyor. Acı ve zor tecrübeler her zaman menfi etki etmez bazen en önemli dinamik ve besleyici

kaynak olur. Bu bakımdan Nurettin Bey'in İstanbul suriçinin tarihî bir semtinde, merkezinde Balkan Savaşlarını, Birinci Cihan Harbi'ni, İstanbul'un işgalini ve Millî Mücadele'yi yaşamış olmasının onu harekete geçiren besleyici bir unsur olarak ele alınabileceğini düşünüyorum. Yazılarında ve arayışlarında da buna dair unsurlar bulup çıkarabiliriz.

Zikrettiğiniz kavramlar arasında ızdırapın Topçu düşüncesinde hususi bir yeri var; ızdırap insanın sadece hissiyatının değil üst bilgi kaynaklarından biridir. Zaten isyan ahlakının kademeleri herhâlde ızdırapı hesaba katmadan hem kat edilemez hem de yeteri kadar anlaşılamaz. Bunu tasavvuftaki çile ile eşitlemek doğru olmaz ama belki ona benzeterek biraz daha kolay anlaşılabilir. Mesuliyet ise Hoca'nın ahlak tasavvurunun ve sisteminin en üst kavramlarından biri. Yanında, bazen altında veya üstünde üç ahlaki kavram daha var; hizmet, hürmet, merhamet. Bunlar hem mesuliyeti inşa ederler hem de mesuliyetin içinden çıkıp gelirler. İrade, hareket, isyan bir üstte.

Ara bir mesleki soru sorabilir miyiz? Bu anlayış, her gün bireysel ve toplumsal ızdırapla yüzleşen sağlık profesyonellerine ne söyleyebilir? Topçu'ya göre "acı, varlığın terapisisidir". Klinikte kronik ağrı veya terminal dönem hastasıyla karşılaşan bir sağlık profesyoneli bu cümleyi nasıl yorumlamalıdır?

Acı ve ızdırap tek tip ve tek kademeli değil bildiğiniz üzere. Tabiplerin, sağlık hizmetlilerinin hastaları, toplumsal hastalıklar üzerinden yaşadıkları yahut empati yoluyla çektikleri acı ve ızdırap elbette kıymetlidir ve insan olmaya, insanlığını hissetmeye doğru seyreden bir vâkıdır. Fakat zannım odur ki; Hoca dışarıdan, dış tesirlerle gelen acıdan ziyade içerden gelen, içine, kendine dönen insanın derinden hissettiği acılardan ve ızdıraplardan bahsediyor. Varlığın terapisi de herhâlde bu tür derin acılar için kullanılabilir. Yalnız dışardan gelen ve içimize giren, içimizde yer tutan, iç dünyamızda yer ayırdığımız acılar bir müddet sonra kendi acımız olarak ruhsal yükseliş için müsbet bir rol üstlenebilir.

Ahlakın Karakteri: Biyografiden Mesleki Ethos'a

Biyografik notlarınızda Topçu'nun karakterinin canlı bir portresini çiziyor, onun "tavizsiz, yılmaz" doğasını Erzurumlu kökenine, "mahviyetkârlığını, sadeliğini ve sessizliğini" ise Eğinli tarafına bağlıyorsunuz. Hem sarsılmaz bir dürüstlük hem de derin bir tevazu gerektiren tıp gibi bir alanda, bu "ahlaki şahsiyet" in oluşumunu, gerçek bir şifa sanatının ön koşulu olarak nasıl anlamalıyız?

Sorunuzdan cesaret bularak bir miktar ahlak teorisine girmemiz lazım. Ahlakın bir kısmı doğuştan getirdiğimiz huylarla, melekelerle alakalı. Tıbbi dille genetik mi diyeceğiz? "Can çıkmayınca huy çıkmaz!", yahut "huylu huyundan vazgeçmez!" diyoruz ya, tam o. Ahlakı sırf veya esas itibarıyla bu tabii olanlar üzerinden tanımlayan veya önceliği bunlara veren felsefe ve ahlak âlimleri var. Gerçekten de sonradan öğrenme bir cömertlikle yaratılıştan gelen bir cömertlik muhtemelen eşitlenemez. Cesaret, merhamet, tebessüm de, tersten cimrilik, korkaklık, taş kalplilik ve asık suratlılık da böyle değil mi? Fakat ahlakın bir de öğrenilen, tecrübe ile, etkilenme ile, alışkanlık hâline getirmekle, sabır

ve ısrarla, hatta zorlama ile, insanın kendisini zorlaması ile edinilen kısmı var. Ahlak eğitimi ve ahlak terbiyesi bir bakıma bu demek. Yani bilgi ile, tecrübe ile, ısrarla edinilen ahlak da ikinci bir meleke, tabii olan melekeye eklenmiş, bitişmiş bir meleke ve huy olabilir.

Tıp sahasına geçmeden Nurettin Hoca'nın uğraştığı ahlakın, 'İsyan Ahlakı'nın esas itibarıyla insanın bir ömür boyu edinmeye çalışacağı ahlak merkezli olduğunu hatırlatmak yerinde olur. İsyanın ilk merhalesinde insanın kendi ihtiraslarına isyanı vardır. İhtiraslara da yaratılıştan gelen birer meleke olarak bakabiliriz. Ama bunu kendisi, kendi beni üzerinde, kendi üzerinden yapacağı için bu aşamada iki ahlak kademesi irtibatlı hâlde gelmektedir. Bir şeye, bir düşünce ve harekete mütemayil olmakla onu yapmak ve gerçekleştirmek aynı şey olmadığı gibi temayül otomatik olarak düşünceyi ve fiili de ortaya çıkarmaz. Orada ayrı bir iradenin, peşi sıra azmin devreye girmesi lazım.

Nurettin Topçu "Ahlak bir yaşama biçimidir." der. Sizce Topçu'nun bir "hizmet ahlakı" olarak geliştirdiği düşünceler; hekimlik, eczacılık, hemşirelik, ebelik, fizyoterapi gibi insanla birebir temas içeren alanlara nasıl uyarlanabilir?

Tabipleri bu konuda diğer insanlardan farklılaştıran ana yaklaşımlar değil mesleklerinin özellikleri olmalıdır. Tam da burada her mesleğe göre kısmen farklılaşan, öncelikleri değişen meslek ahlakına temas edilebilir. Tıp sahasının bir avantajından, imkânından daha bahsedebiliriz sanırım. Doktorluk herhâlde kimliğine ve kişiliğine bakmadan her hastanın seviyesine inmeden, dilini anlamadan, onun meselelerini soğukkanlılıkla ve derinliğine kuşatmadan kıvam düzeyde icra edilebilecek bir meslek değildir. "Öğrenilmiş-edinilmiş" sabır isteyen bu dikkat, ihtimam ve tahammüle mesleki tevazu ve fedakârlık da diyebiliriz zannederim. Tabipleri biraz da meslekleri ahlaklı kılabilir diyebiliriz. Hele akıllı ve gönlü bu tarafa mütemayil ise... Hem tab'en hem öğrenilmiş, edinilmiş olarak...

Hizmet ahlakının "merhamet-hürmet-hizmet" sacayağını hemşire-hasta etkileşiminde görünür kılacak pratik örnekler neler olabilir?

Bir anekdotu hatırlatmak geçti içimden:

Sadettin Ökten ağabeyin babası İmam Hatip Okullarının kurucusu Celal Hoca oğlunun mühendislik tahsili yapmasını arzu etmiş. Nurettin Hoca, Sadettin Bey'e "Ne okuyacaksın?" diye sorduğunda, "pederin arzusu istikametinde mühendislik" deyince Topçu Hoca bundan pek memnun kalmamış ve "keşke tıp tahsil etseydin; merhamete, hizmete muhtaç çok insanımız var." demiş. Bu onun tıp tahsiline ve tabipliğe hangi önceliklerle baktığını gösterir zannederim. Ben tabiplerin sanata, edebiyata ve seyahate, tabiatı temaşaya diğer mesleklerden daha yakın olmalarını da biraz buna bağlıyorum. Bilmiyorum bu tesbitin doğruluk derecesi nedir?

Topçu, Mehmet Akif üzerine yazdığı eserde "büyük adam"ı, "eseriyle hayatını birleştiren adam" olarak tanımlıyor. Bu oldukça çetin bir ideal. Bir hekim, hemşire veya eczacı için, gündelik eylemleri (eseri) ile temel etik inançlarının (hayatı) tam anlamıyla bütünleştiği bir meslek hayatı yaşamak ne anlama gelir? Modern sağlık sisteminde bu bütünleşmenin önündeki temel engeller nelerdir?

Yine bir anekdot hatırladım: Nurettin Hoca bir sohbetinde anlatmıştı, meşhur bir Roma tarihçisi varmış –ne yazık ki ismini hatırlamıyorum, hatırlayanı da bugüne kadar bulamadım-, bir müddet sonra Romalılar gibi giyinmeye ve öyle gezmeye başlamış. Tebessüm ederek bunun insanın mesleğiyle ve uğraştığı işle bütünleşmesi, hemdem ve hemahenk olması manasına geldiğini söylemişti. Bunu Türk tarihçilerinin meselesizliğini anlatmak için tenkit sadedinde söylediğini hatırlıyorum. Tarihi yaşamayan, onu kendi meselesi edinmeyen nasıl büyük tarihçi olacak? Hoca'nın beni tarih usulü bakımından da etkileyen cümlelerinden biri "Tarihten de biz sorumluyuz." cümlesidir. Sağlık hizmetlileri adına konuşmak elbette bana düşmez ama tabipçe yaşamak diye bir şey olması lazım herhâlde. Zannederim ABD'de, belki bazı eyaletlerinde belli bir yıldan fazla ilkökul öğretmenliği veya denizcilik yapanların şahitliğini ağır ceza davalarında kabul etmiyorlarmış; çok hissi davranırlar, soğukkanlı davranamazlar, merhamet duyguları galip gelir diye. Bu bir tarafıyla güzel bir şey gibi gelmişti bana. Latife ile meslek ahlakı diyelim...

Fakat müsaadeniz olursa Hoca'nın Akif üzerinden saydığı büyük adam vasıflarının diğer ikisini de zikrederim, bunlar da ahlaki hareketin, ahlaki kalmanın tamamlayıcı parçaları: Bütün ömründe aynı kanaatin, aynı imanın sahibi olmak, devirlere, cemiyete, muhite uymamak. Konformizme karşı isyan... Üçüncü vasıf da münzevi olmak, kalabalığın içinde fakat yalnız yaşamayı göze almak, devlet ve ikbal mevkilerinden uzak durmak.

Ahlaki bilmek, kavramak, ahlaklı olmak ve ahlaklı kalmak zor iş. Hele içinde yaşadığımız dünyada. Onun için hem bilgi-anlayış seviyesini hem davranış tarzlarını hem de "dolmuşa gelmemek" adına sabır ve tahammülü, dikkat ve ihtimamı geliştirmek lazım.

Yaşayan Ahlak: Kuralların ve Yönetmeliklerin Ötesinde

Topçu'nun ahlak anlayışı bir kurallar listesi değil, vicdana dayanan bir "yaşama biçimidir". Oysa modern tıp, giderek artan bir şekilde karmaşık yönetmelikler, yasal çerçeveler ve protokollerle yönetiliyor. Topçu merhum hayatta olsaydı bu değişimi nasıl değerlendirirdi? Gerekli olmakla birlikte, bu "hukuki" çerçevenin, onun savunduğu o "ahlaki" atılımı boğma tehlikesi var mıdır? Topçu "ahlakın kaynağı ruhtur, hukuk onun kabuğu." der. "Hastane akreditasyon standartları" ile bu ruh arasındaki denge nasıl korunabilir?

Bu soruya kendimi tabiplerin yerine koyarak tam ve doyurucu cevap verebilir miyim, emin değilim. Fakat şöyle düşünüyorum: İnsanın inançları, ilkeleri, fikirleri ve değerleriyle pratik hayatın akışı hiçbir meslekte paralel ve eşit gitmez. Bu noktada anlama, kavrama ve yorumlama düzeyi ile yapma, çözüm bulma düzeylerini kademelendirebiliriz. Birbirinden tamamen ayırmaktan bahsetmiyorum. Bir insanın ahlaki olarak doğru bulduğu bir düşünme ve eyleme biçimini hayata geçiremiyor, uygulayamıyor diye ondan vazgeçmesi gerekmez. Vazgeçmesi ahlaki de değildir. Çünkü ahlakın bir de bilme ve anlama kademesi vardır. Bu kademe eylem olmadığı, gerçekleşmediği zaman anlamsız hâle gelmez, kesinlikle. Elbette aslolan insanın inandıklarını, değerli bulduklarını yapması ve yaşamasıdır ama buna imkânın olmadığı yerde bir taraftan o fikirlerini daha da

sağlamlaştırmak, derinleştirmek, diğer taraftan da pratiğe aktarmak için mücadele etmek, yeni yollar arayıp bulmak mükellefiyetindedir. Zafer değil sefer... Bir meslektaşımız bu iki farklı eyleme çözümlemek ve çözmek diyor. İyi çözümleyen iyi çözemeyebilir. Terside doğru; çözen işin aslını en iyi bilen kişi değildir, olmayabilir. Gök cisimlerini harika bir şekilde gözetleyen münecim âlimin önündeki kuyuyu göremeyip oraya düşmesi gibi...

Topçu'nun meşhur sözüyle, sınıfa "mabede girer gibi" girilmelidir. Bu metaforu hastaneye, kliniğe veya herhangi bir sağlık kurumuna taşıdığımızda, şifa eyleminin yeniden kutsallaştırılmasını önerir. Fakat bu, özellikle seküler ve çoğulcu bir toplumda pratikte ne anlama gelir? Bir sağlık profesyoneli, bu hürmet ve saygı duygusunu nasıl geliştirebilir?

Konuşmamızın bir yerinde hizmet ve fedakârlık bakımından tabipliği, mualimliği ve din hizmetlerini diğerlerinden ayırdık ama bana öyle geliyor ki hiçbir meslek ibadet gibi, huşu ile yapılmadığı müddetçe kıvam düzeye ulaşamaz. Mabed ve kutsal anlayışı farklı olabilir ama sekülerler için de böyle olduğunu düşünüyorum. Hürmet duygusunu geliştirmenin herhâlde kıymetli bir merhalesi insanın gerçek manada kendisine saygı duyması, kendisine sadık kalmasıdır. Fakat ahlaki kavramların hemen hiçbirisi sadece insanın kendi düzeyiyle sınırlı olarak kemale ermez. Bir üstü olması lazım, bu da insanüstü olana hürmeti ifade eder. Bu da muhtemelen yetmez, eşitlerine ve bir altına da uzanması gerekir bu hürmetin; diğer insanlara, hayvanlara, bitkilere, taşla toprağa. Yunus'un "Yaratılanı hoş gördük Yaratandan ötürü" mısrasını hatırlamanın tam yeridir. Allah'a hürmetle suya hürmet veya Allah'ı sevmekle binbir renkli ve rayihalı çiçeği sevmek arasında ilişki kurmak ve birinden öbürüne intikal etmek bir anlayış ve dikkat, bir zevk istiyor. Hepsi ahlakın içinde ve bunları ancak insan yapabilir.

"Para için yapılan din görevi"ni eleştiren Topçu'ya göre meslek para karşılığı yapılsa bile hizmet aşkı başka bir şeydir. Bu yaklaşım sağlık hizmetlerine nasıl rehberlik edebilir?

Paranın, hizmet karşılığının hiç olmaması değil burada vurgulanan, onların esas ve

tek belirleyici olmamasıdır. İmkânı olan elbette bu hizmetlerin tamamını veya bir kısmını karşılıksız yahut mütevazı bir karşılıkla yapabilir. Veyahut da varlıklı olandan alır fakir fukaradan, kimsesizden almaz. Hepimizin hayatında bunların güzel örnekleriyle karşılaşmış olduğumuz vardır. Meselâ haftanın bir günü, yarım günü bir vakıfta yahut dernekte ücretsiz hasta bakmak yahut ders vermek, yardım etmek gibi. Darülaceze, huzur evlerine, çocuk yuvalarına, hapishanelere gidip oradaki insanlarla hemhâl olmak, kısmi de olsa dertlerine derman bulmak, hayatlarını kolaylaştırmak, mahalleimizdeki kimsesizlere ulaşmak meselâ. Bunlar yaşadığımız dünyada çok kıymetli ve aslında çok da zor olmayan ahlaki hareketler. Fakat sorunun baş kısmındaki hatırlatmanız doğru; Topçu Hoca din hizmetlerinin ücret karşılığı yapılmasına tamamen karşıdır. Onların geçimlerini başka işler yaparak karşılamalarından yanadır. Yeni kitaplaştırılan Vaaz ve Dua kitabında da bunu tekrar dile getiriyor.

İsyan Pratiği: Karmaşık Bir Sistemde İlkeli Duruş

Topçu'nun İsyan Ahlâkı, belki de en zorlayıcı kavramıdır. Bu bir anarşi değil, daha yüce bir itaate ulaşmak için uysallığa ve insansızlaşmaya karşı bir isyandır. Bugün birçok sağlık profesyoneli kendisini bir makinenin dişlisi gibi hissediyor. Topçu'dan ilham alan bir 'isyan', günümüz hekimi ve diğer sağlık profesyonelleri için neye benzerdi? Hastanın ailesiyle yapılacak zor bir konuşmayı aceleye getirmeyi reddetmek kadar basit veya bir hastanenin ticari politikalarına meydan okumak kadar karmaşık olabilir mi?

Dünya sistemini işleten azmanlaşmış ve kıyıcı bir makinenin dişlisi olmak hissiyatı ve bunun ezilmişi sadece doktorlara mahsus bir problem değil elbette. Biraz kendi üzerine eğilen, bir miktar sistemin nasıl işlediğine odaklanan herkes bunu fark etmekte gecikmeyecek ve bundan rahatsız olacaktır. Dünya sisteminin, kapitalizmin, para-finans ilişkileri tahakkümünün arkasındaki fikir ve mekanizma tahmin edilenden daha güçlü, dayanıklı, tedbirli ve fonksiyonel. Çözüm de hazır ve kolay değil çünkü nüfuz ve sirayet etmediği yer kaldı mı sorusu cevapsız bir sorudur.

İşin esasını kavramak birinci sırada olmalı. Bunun için de modern-aydınlanma felsefesi, modern bilim ve teknoloji, kapitalizm-kapitalist ahlak hakkında birlikte bir sarahata kavuşmak lazım. Meselenin bütünü hakkında bir sarahata kavuştuktan sonra parça parça çözüm arayışına girilebilir. Tersine doğru değil, bence kesinlikle doğru değil. Dinî veya siyasi, kültürel sebeplerle muhalif fikirlere sahip olanların en önemli problemlerinden biri bütünlükten yoksunluk gibi gözüküyor. Hâlbuki sistem bir bütünlüğe sahip ve sistemi kolaylıkla işleten mantık bir bütünlükten bitmez tükenmez enerji devşiriyor.

İsyan ahlaki fikri bir yapı, bir manzume olarak mutlak itaate ulaşmak, bunun sayesinde insan mertebesine yükselbilmek için kişinin kendi ihtiraslarına, ailenin, toplumun, devletin -şimdi dünya sisteminin de diyelim- bir şekilde fertlere yüklediği, dayattığı hükümlere, kabullere isyan etmeyi, bunun için irade kullanmayı ve hareket etmeyi gündeme taşıyor. Bu isyan kademelerinin her biri o gün için de bugün için de ancak esastan bir bilgilenme, farkındalık ve anlayış seviyesine yükselmekle ve mücadele-mücadele-cihad ruhuyla mümkün olabilir. Topçu Hoca'nın bu kademelerin herbiriyle tek tek ilgilenmesinin sebebi de muhtemelen budur.

Burada köklü bir red süreci var ve bu insanı bir amaç istikametinde -amaçsız

değil- hür kılıyor fakat tabiri caizse bağımsızlaştıktan sonra nelerin, nasıl kabul edileceğini müzakere için öncikilerden farklı yeni bir bilgi, anlayış ve yorum seviyesine, nihayet hükümlere ihtiyaç olacaktır. Her fert, her meslekten insan bunu kendi iktidarı ve kapasitesine göre yapmakla mükelleftir. Bu aynı zamanda ahlaki bir vazifedir ve bir defa yapılmakla bitmez. Çünkü her anlayış ve eylem seviyesi bazı şeyleri çözüp nihayete erdirirken daha fazla yeni şeyin önünü açar. Her cevabın yeni sorulara davetiye çıkarması gibi. İnsanın yücelişi ve yükselişi, ahlakiliğin tekâmülü de bu demek. Bu vazife başka kişilere veya kurumlara havale edilemez.

Kendi döneminde muhafazakâr-milliyetçi-dindar hareketin Amerikan yanlısı, kapitalist yöne kaymasına karşı Topçu'nun yalnız ve sert muhalefetini ve "Kanlı Pazar" hadisesinin eleştirisini yazmıştınız, bu konuşmada da zikrettiniz. Bu, kendi kampına karşı bir isyandı. Bu durum, etik eylem için gereken cesaret hakkında bize ne öğretir? Gerçek isyan, bazen daha yüce bir ilke uğruna kişinin kendi mesleki veya sosyal "kabilesine" karşı durmasını mı gerektirir?

Ahlak açısından böyle olduğunda şüphe yok. Nurettin Hoca'nın okuyucular tarafından en çok tekrarlanan, paylaşılan cümlelerinden biri "Hak bellediğin bir

İsyan ahlaki fikri bir yapı, bir manzume olarak mutlak itaate ulaşmak, bunun sayesinde insan mertebesine yükselbilmek için kişinin kendi ihtiraslarına, ailenin, toplumun, devletin bir şekilde fertlere yüklediği, dayattığı hükümlere, kabullere isyan etmeyi, bunun için irade kullanmayı ve hareket etmeyi gündeme taşıyor. Bu isyan kademelerinin her biri o gün için de bugün için de ancak esastan bir bilgilenme, farkındalık ve anlayış seviyesine yükselmekle ve mücadele-mücadele-cihad ruhuyla mümkün olabilir. Topçu Hoca'nın bu kademelerin herbiriyle tek tek ilgilenmesinin sebebi de muhtemelen budur.

yola yalnız gideceksin!” cümlesidir. Kendisi bütün ömrü boyunca bu ilkeye sadık kalmıştır. Metinleri bu bakımdan açık, net ve sadedir. Tenkitleri de kendi ifadesiyle “hiçbir ithamdan çekinmeyerek” kaleme alınmıştır. Bu metinler kronolojik olarak okunduğu zaman Hoca’nın tavizsiz ve açık, bu sebeple de gerektiğinde sert tutumu ve mücadele tarzı daha bir kolaylıkla görülecektir (Yeni yayınlanan iki ciltlik Tarih Sırasına Göre Bütün Yazıları okuyucuya bu imkânı veriyor). Gerektiğinde kendi çevresine yönelttiği tenkitler açısından Ocak 1971 yayın tarihli “İslâmî Sömüren Siyaset” yazısı da fevkalade önemli ve tavrı almak, ahlaki tutum takınmak bakımından öğreticidir.

Şifacıyı Eğitmek: Tıp Eğitiminin Geleceği

Topçu, Türkiye’nin Maarif Davası’nda, teknik bilginin önüne ruh terbiyesi, vicdanı, ahlaki ve karakteri koyan bir “insan mektebi” çağırısı yapar. “Maarif bir milletin ruhunu tedavi etmelidir.” diyen Topçu’nun ideali “Milletin hastalığına merhem olacak insan yetiştirmek”tir. Tıp fakülteleri ve diğer sağlık bilimleri fakülteleri ise doğası gereği devasa bir teknik ve bilimsel bilgiye odaklanmıştır. Modern tıp eğitiminde Topçu’nun ideallerine yer var mıdır? Eğer varsa, bir “ruhlar sanatkarı” (merhametli, sabırlı, hizmet ve istikamet ehli) yetiştirmeyi amaçlayan, değerler eğitimi mündemiç bir müfredat nasıl olmalıdır?

Türk eğitim sisteminin -Hoca’ya uyarak olmayan sisteminin demek daha doğru- çelimsizliklerinden ve yetersizliklerinden tabipler de herkes gibi üzerlerine düşeni alıyorlar. Hepimiz alıyoruz. Kurucu fikri yani bir eğitim düşüncesi olmayan, bu düşünceye göre teşekkül etmiş kurumlar, yapılar ve üsluplar geliştiremeyen bir eğitim şebekemiz var. 20 milyonu aşkın genç dimağı, bir eğitim ordusunu âdeta yıllarca oyalıyoruz. Fakat bu topraklarda enteresan bir insan unsuru var; tarihin, toprağın, İslâmiyet’in, kültürün biriktirip geliştirdiği bir unsur. Bu vasıfsız sistemden az da olsa kendi gayretleriyle vasıflı insanlar yetişiyor, yetişebiliyor. Türkiye’yi taşıma kapasitesi itibarıyla çok yetersiz olsa da bu ümit verici bir şey.

Nurettin Hoca eğitim düşüncesi ve insan anlayışı meselesini başa alıyor.

20 milyonu aşkın genç dimağı, bir eğitim ordusunu âdeta yıllarca oyalıyoruz. Fakat bu topraklarda enteresan bir insan unsuru var; tarihin, toprağın, İslâmiyet’in, kültürün biriktirip geliştirdiği bir unsur. Bu vasıfsız sistemden az da olsa kendi gayretleriyle vasıflı insanlar yetişiyor, yetişebiliyor. Türkiye’yi taşıma kapasitesi itibarıyla çok yetersiz olsa da bu ümit verici bir şey.

Daha sonra eğitimi kademelere ayırarak ilkökul -şimdi anaokulu da buna katmak lazım- düzeyinde his/kalp terbiyesinin esas alınmasını, bunun için de bilgi yükleme istikametinde akan bir eğitimin tercih edilmemesini düşünüyor. Tabiat ve toprak sevgisi ile tarih ilgisini -herhâlde destansı tarih- doğuracak derslere ağırlık verilmeli diyor. Lise aşamasında akıl terbiyesi öne çıkacaktır. Talebe muhakeme ve mukayeseyi öğrenecek, bunun için de felsefe, mantık, matematik, edebiyat-sanat dersleri ehemmiyet kazanacaktır. Üniversite hissi ve akli gelişmiş insanlara ihtisas eğitimi verecektir. Üniversitenin bir vazifesi de akademik araştırmalar yapmak, aşağıya ve yukarıya doğru bütün eğitim sistemine girdiler vermektir.

Türk eğitim sistemi bunlardan o zaman uzaktı, bugün daha da uzaktır. Derdimi anlatabilmek için Türkçe bile öğretmeye, bunu önemsemeyen bir eğitim sistemi diyorum ben. İdealizm, hizmet ve adanmışlık olmadan yapılamayacak olan öğretmenlik mesleği de maalesef son yıllarda daha da zayıflamıştır. Ayrıca lise seviyesinde de yüksek tahsil seviyesinde de öğretmen yetiştirecek müesseseler kapatılmıştır. Akıl alacak iş değil ama böyle. Buna rağmen az da olsa “ruh sanatkarı” muallimler, üniversite hocaları çıkabiliyor ve hizmet yapılabiliyorsa, sistemin içinden sıyrılan öğrencilere sahipsek bunu bu toprakların tabiatına, insan unsuruna ve belki bir miktar da az sayıdaki fedakâr, bilgili, gayretli, mahviyetkâr insanlara borçluyuz. Her halükârda bunların sayısını ve etkinliğini artırmak için çaba sarf etmeliyiz. Bu konuşmada birkaç defa söyledik, öğretmenler, tabipler ve din hizmetlileri daha bir itina ile, daha bir ahlaki donanımla yetiştirilmelidir, onların hem his/kalp terbiyesine hem de akıl terbiyesine, mesleki bilgilerinin genişliğine, derinliğine daha bir dikkat göstermeliyiz. Devletin yapmadığını tek tek kişiler ve hayır kurumları olarak biz elimizden geldiği kadar yapmakla mükellefiz. Yoksa Türkiye kendisini taşımakta zorlanıyor, bu gidişle daha fazla ve her bakımdan zorlanacak.

Topçu, teknoloji takıntılı bir dünyanın “ahlaksız ilerlemesini” eleştirmişti. Bugün, teşhiste yapay zekâ ve robotik cerrahi ile teknoloji, tıbbı her zamankinden daha fazla entegre olmuş durumda. Topçu bize hangi uyarılarda bulunurdu? Teknolojinin, şifacıyı hastadan daha da uzaklaştıran bir güç hâline gelmek yerine, merhametli bir şifacının elinde bir araç olarak kalmasını nasıl sağlayabiliriz?

Türkiye ve İslâm dünyası modern bilim ve teknoloji meselelerini doğru ve ağırlığında anlamayı gerçekleştirmedi. Hâlâ hakimiyetini sürdüren kolaycı ve pratik medeniyet-kültür ayrımı bu meselelerde derin donanımın ve anlayışın önünü tıkadı, tikiyor. Topçu Hoca 20. yüzyıl Türk düşüncesi tarihinde bu meseleye ciddiyetle eğilen iki-üç kişiden biridir; onun yanına Mehmet İzzet ve İsmet Özel’i koyabiliriz. Hakim ve mütehakkim bilgiler, fikirler medeniyet-kültür ayrımının doğruluğu, hatta normalliği üzerine kurulduğu için bu istisnai zevatın ne

dedikleri de pek anlaşılamadı, hatta teknoloji düşmanlığı ile yaftalanarak basite indirgendi, atlandı. Muhafazakâr, milliyetçi ve mütedeyyin kesimlerin bu ayrıma en çok bel bağlayanlar olduklarını unutmamak lazım. Latife yapmak caizse hem dini hem de dünyayı kurtaracakları için böyle yaptılar diyelim. Sanayileşme ve kalkınma, "her mahalleye bir milyoner", fabrika bacalarıyla minarelerin birlikte göğe doğru yükselmesi edebiyatları bu çevreler içinde yer buldu, gelişti, hâlâ buluyor, gelişiyor.

Burada üst ve bütünlüklü bir fikir, akıl yürütme yok; sadece pratik ve pragmatik bir yol bulma var. Uzun bir bahis bu fakat iki husus önemli; biri teknoloji düz bir mantıkla alet kullanma veya alet kullanmayı geliştirme, kolaylaştırma olarak anlaşılamaz; modern bilimle, hümanist felsefe ile, nihayet kapitalizmle sıkı sıkıya irtibatlı "yoldan çıkmış" tahripkâr bir alandan bahsediyoruz. Dolayısıyla tabiri caizse teknolojinin bir dini ve imanı, bir felsefesi var, dolayısıyla herkesin istediği gibi kullanabileceği bir şey kesinlikle değildir. Bunun üzerinde okumak ve düşünmek lazım. Yaşadığımız tecrübelerle, en son Gazze ve etrafındaki acı ve yıkıcı tecrübelerle bu meselenin bugün daha iyi anlaşılması beklenir. Hâlbuki hıncımız bileniyor, savaş teknolojisine olan kuvvetli meylimiz azmanlaşıyor. Bu hiç de sıhhat işareti değil. "Düşmanın silahıyla silahlanmak" ifadesi de burada yanlış ve eksik kullanılıyor; "düşmana benzemek"e dönüşüyor.

Mesela deniyor ki Almanya'da üretilen tıp aletlerini Türkiye Almanya'dan daha fazla kullanıyor. En yenilerini de biz kullanıyormuşuz. İlaç sanayiinde de öyle imiş. Bu teknoloji kullanmak mı yoksa onun tarafından hem kafa hem el hem de olmayan sermaye olarak kullanılmak mı? Hatta bu tedavi mi yoksa hem sıhhi hem kültürel hem iktisadi hastalıkları artırmak mı? Tabipler giderek daha fazla hastaya, hastanın yüzüne, eline, ayağına, nabzına, hararetine, terine, kokusuna bakmıyor; sadece tahlil kağıtlarına, dijital çekimlere bakıyor ve konuşuyor, reçete yazıyor diyorlar. Toplamda iki aya yakın bir süre hastahanelerde yatmış bir insan olarak ben de görüyorum ve hayretle şahit oluyorum. Burada insani olan, ruhsal olan, yakın temas, empati gibi alanlar geliştirilebilir mi? Tıp etiği nasıl okutulacak? Doktorlar bunun üzerinde düşünüyorlardı. Araba sanayiinde de öyle değil mi? Fukara ve borca batmış

memleketin sokaklarına bakıyorsunuz kazanılmamış, hak edilmemiş lüks ve yabancı arabalarla ağzına kadar dolu. Benzini ve elektriği dâhil neredeyse hiçbir şeyi "bizim" değil. Bu teknolojiyi kullanmak mı yoksa teknoloji karşısında pasif, iradesiz yani ahlak dışı bir konumda kalmaya bile isteye yahut körü körüne razı olmak mı?

Bir şeylere yeniden başlamaya azmetmek lazım. Ben bulunduğum yer itibarıyla işin esasını bilmeyi, anlamayı, kavramayı, yorumlamayı öne çıkarıyorum. Buradaki sıra da önemli. Doktor yerinde kullandığımız hekim de aynı zamanda hikmet sahibi, bilge, filozof ve hüküm veren demek.

Kapanış Değerlendirmesi: "Yarınki Türkiye" için Miras

Topçu'nun Yarınki Türkiye kitabı, geleceği inşa edecek olanları "ruh cephesinin maden işçileri" olarak tanımlar; yani fedakâr, sabırlı ve adanmış bireyler. Günümüzün genç sağlık profesyonelleri millete yalnızca 'bilgi veren, reçete düzenleyen, girişim yapan' değil, 'gönül eğiten' bu idealin potansiyel mirasçıları olarak görmek isterdi muhtemelen. Nurettin Topçu'nun bugünün ve geleceğin Türk hekimlerine, hemşirelerine, eczacılarına ve diğer sağlık profesyonellerine umut veya uyarı mesajı ne olurdu?

Bu soruyu muallimler, ilim, fikir ve sanat adamları için cevaplamak benim için bir miktar daha kolay olurdu. Doğrudan ve sadece tabipler için zor. Onun için lafı eğiip bükmeden, Yarınki Türkiye'nin, 1960 Darbesi'nin hemen akabinde yazılan ön sözündeki o etkileyici ve bence ciddiyetle eğilenler için anlaşılabilir ve peşinden gidilebilir cümleleri aktararak bitirelim:

"Yarınki Türkiye'nin kurucuları, yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek, sabırlı ve azimli, lakin gösterişsiz ve nümayişsiz çalışan, ruh cephesinin maden işçileri olacaklardır. Bu ruh amelesinin ilk ve esaslı işi, insan yetiştirmektir. Hünerleri hep fedakârlık olan bu hizmet ehli gençler, hizmetlerinin mükâfatını da hizmet ettikleri insanlardan beklemeyecekler, sonsuzluğa sundukları eserin sesinin akislerini yine sonsuzluktan dinleyeceklerdir. Tarihte

Ispartalı Leonidas, Hintli Gandi ve Havari Sen Pol, herbiri bir içtimai sınıfın mümessili olarak büyük fedakârlık örneği verdiler. Yarınki Türkiye'nin kurucuları, millet ve cemaat uğrunda fedakârlıklar kabullenenlerin artık bulunmadığı cemiyetimizde, muhtelif simada insanları şahıslarında birleştireceklerdir. Onlarda Yunus Yavuz'la birleşecek; Sinan Âkif'e uzanacak; Ebu Hanife Hüseyin Avni'yi tebrik edecektir. Ve onların eseri olan Yarınki Türkiye, şu temellerin üstünde kurulacak: Anadolu'nun toprağından kaynayan bir kan, cemaat için harcanan emek, bin yıllık bir tarih, otoriteli bir devlet ve ebedî olduğuna inanmış bir ruh...".

Sayın Hocam, Merhum Üstat Nurettin Topçu'nun düşünce dünyasının yalnızca felsefeye değil, insanı merkeze alan tüm meslek alanlarına; özellikle de sağlık mesleklerine yönelik güçlü bir ahlaki çağrı taşıdığı yönündeki tespitleriniz Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi okuyucularına çok önemli katkı sağlayacaktır. Topçu'nun 'isyan', 'mesuliyet' ve 'hizmet' merkezli yaklaşımının; hekim, hemşire, eczacı ve tüm sağlık profesyonelleri açısından mesleği yalnızca teknik bilgi ve beceri zeminiyle değil; aynı zamanda vicdan, karakter ve insani derinlik boyutuyla düşünmeye davet eden bir imkân sunmakta olup, bu durum söyleşinizde veciz ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu söyleşi vesilesiyle, Nurettin Topçu'nun fikirlerinin tıp ve sağlık alanına teması bağlamında yeni bir düşünsel zemin açılmış; yalnızca düşünce dünyamıza değil, aynı zamanda meslek ahlaki eksenindeki tartışmalara da derinlikli ve anlamlı bir katkı sunulmuştur. Sağlık hizmetinin asli değerlerine yönelen bu tür fikri arayışların, alanda görev yapan tüm sağlık mensupları için ilham verici olacağına inanıyoruz. Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi adına kıymetli vaktinizi ayırdığınız ve derinlikli değerlendirmelerinizi bizlerle paylaştığınız için en içten teşekkürlerimizi sunar; bu mülahazaların okuyucularımıza yeni düşünme imkânları kazandırmasını temenni ederiz.